

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ, КРИМІНОЛОГІЇ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343 (477)

Кочмар Б. М., здобувач Харківського
національного університету внутрішніх справ

Генезис кримінально-правового та оперативно-розшукового визначення поняття щодо протидії організованій групі або організації

У статті аналізуються питання генезису кримінально-правового та оперативно-розшукового визначення поняття щодо протидії організованій групі або організації. Зроблено аналіз відповідних авторських позицій, а також законодавче закріплення із досліджених питань.

Ключові слова: визначення, кримінальне процесуальне законодавство, кримінально-правове поняття, організована група або організація, негласні слідчі (розшукові) дії, доручення слідчого, оперативно-розшукові заходи.

В статті аналізуються вопросы генезису уголовно-правового и оперативно-розыскного определения понятия противодействия организованной группе или организации. Сделан анализ соответствующих авторских позиций, а также законодательного закрепления по исследованным вопросам.

Ключевые слова: определение, уголовное процессуальное законодательство, уголовно-правовое понятие, организованная группа или организация, негласные следственные (розыскные) действия, поручение следователя, оперативно-розыскные мероприятия.

The article examines the genesis of the criminal law and the operational-search definition combating organized group or organization. The analysis of the respective copyright positions, as well as legislative recognition to investigate the question.

Keywords: definition, criminal procedural law, criminal law concept of an organized group or organization investigating the unspoken (investigative) actions commission investigator, investigative measures.

Постановка проблеми. За дослідженням не має одностайного визначення кримінально-правового та оперативно-розшукового визначення поняття щодо протидії організованій групі або організації. У ці поняття покладено декілька напрямів правових критеріїв, що на нашу думку не дозволяє на сьогодні повною мірою розкрити їх теоретичну й прикладну сутність. На сьогоднішній день за рівнем небезпеки організована злочинність та корупція в Україні вважаються одними із найнебезпечніших кримінальних правопорушень. Спрямовані на підриг економічних, правових і соціальних основ суспільства, ці явища, за визначенням І.С.О. Нуруллаєва, становлять реальну загрозу не лише для кожного демократичного інституту, але й для конституційного ладу держави. Крім того, недостатній рівень протидії злочинним проявам у державі негативно впливає на її загальний імідж на світовій арені, зменшує кредит довіри до неї з боку інших учасників міжнародних відносин, стоїть на перешкоді міжнародного спілкування, вкладення інвестицій в економіку країни [1, с. 5-6], що ми підтримуємо. Організована злочинність та наслідки, що вона породжує пере-

шкодують розвиткові суспільства, дискредитують право як основний інструмент регулювання життєдіяльності держави і правозастосовну діяльність та формують у суспільній свідомості уявлення про беззахисність особи перед владою та злочинністю. Наразі окремій державі вже важко протидіяти цим негативними явищами, тому проблема протидії організованій злочинності набуває міжнародного значення, потребує розробки міжнародною спільнотою концепції протидії їй. Міжнародно-правова співпраця держав у цьому протистоянні є досить новим напрямом у сфері міжнародно-правової співпраці у протидії із організованою злочинністю. Процес осмислення такого складного соціального явища, та можливостей протидії їй силами міжнародної спільноти (як на універсальному, так і на регіональному рівнях) набувають дедалі більшої актуальності. І хоча до вирішення питань, пов'язаних із міжнародно-правовою співпрацею у боротьбі із корупцією, залучаються представники широкого кола науковців та практиків, проте ця проблема є ще далекою від її остаточного розв'язання.

Виклад основного матеріалу. За дослідженням організована злочинність, організовані групи, злочинні організації за визначенням О.М. Бандурки, як терміни, увійшли сьогодні не тільки у науковий та правозастосовний побут, а й у повсякденне життя суспільства. Це негативне явище проявляється в реальному житті людей, як у вигляді окремих тяжких чи особливо тяжких злочинів, так і у вироках судових органів по результатах розгляду таких видів кримінальних правопорушень. Крім цього, більша частина організованої злочинності вчиняється у різних сферах життєдіяльності, в економіці, та з огляду на слабкість економічних та інших механізмів у суспільстві, в більшості своєї залишається латентною, тобто невиявленою [2, с. 168-170], що ми підтримуємо. Враховуючи транснаціональність і міжнародний характер, велику небезпеку для суспільства та загрозу в цілому національній безпеці України та іншим країнам, а також недоліки у діяльності державних, правоохоронних органів і суду щодо протидії цьому злу, доцільно проаналізувати корні її виникнення та генезис розвитку для напрацювання ефективних заходів подолання.

Аналізуючи генезис кримінально-правового і оперативного-розшукового визначення поняття (та заходів протидії) організованої групи чи злочинної організації слід зазначити, що кримінально-правове закріплення поняття «злочинна організація» уперше застосовано в російському Укладенні про покарання кримінальні й виправні 1845 року. У статті 264 цього укладення зазначалося: «Злоумышление во всех указанных видах постигается действием преступным не только в случае, когда виновным сделано уже покушение для приведения своих преступных намерений в исполнение, но и тогда, когда он через предложение другому принять в них участие или через составление на сей конец заговора или сообщества, или через вступление в такое сообщество или заговор...». Уже в той далекий час, за визначенням А.Я. Гришко, законодавець надавав значення покаранню організаторів злочинного співтовариства. У статті 348 вказаного укладення містилася норма, що передбачала кримінальну відповідальність «основателей и начальников обществ», які за допомогою недозволених законом дій були в змозі «произвести перемену в общих государственных, губернских и других местных учреждениях...». Крім цього, укладення також передбачало другу форму злочинної організації – шайку. Відповідно до ст. 926 покаранню підлягали «основатели и начальники шаек или сообществ», які займаються контрабандою, забороненими законом іграми, торгівлею такими, що підлягають акцизу, спиртними напоями, підкупом посадовців [3, с. 21]. Закріплюючи умови кримінальної відповідальності організаторів, в укладенні зазначалося, що вона настає, «когда кто-либо из составивших злонамеренную шайку или сообщество, или из принадлежащих к оным действительно учинит одно из преступлений, для которых сия

шайка или сообщество составлены...». Даним укладенням також передбачалася кримінальна відповідальність пособників, приховувачів, підбурювачів і навіть притонуотримувачів, тобто всіх тих, «которые заведомо дозволяют лицам, принадлежащим к шайке, жить в домах, занимаемых ими или ... состоящих под их присмотром». У наступні роки інститут злочинних співтовариств закріпився й зазнав свого подальшого розвитку у кримінальному законодавстві. У Кримінальному кодексі від 25 березня 1903 року закріплювалося, що той, хто погодився взяти участь у співтоваристві для вчинення тяжкого злочину й не відмовився від подальшої співучасті, але не був співучасником злочину, відповідає тільки за участь у співтоваристві [3, с. 22].

Аналіз досліджених положень кримінального законодавства дожовтневого періоду дозволяє констатувати, що: а) злочинне співтовариство (згряя) становило підвищену суспільну небезпеку для держави, і законодавець установлював відповідно підвищену відповідальність за цей вид злочинної діяльності; б) основні ознаки, що характеризують співтовариство в законодавстві минулого часу, зберегли актуальність і щодо визначень організованої злочинної діяльності, що закріплені в чинному законодавстві; в) за загальним принципом кримінальна відповідальність організатора злочинного співтовариства (згряї) або іншого учасника наступала, коли ці особи вчиняли хоча б один зі злочинів, для яких і було створено співтовариство. Притягнення ж до відповідальності організатора співтовариства без цієї умови здійснювалося тільки у випадках, спеціально передбачених законом; г) участь у співтоваристві для вчинення тяжкого злочину каралася лише у випадках, особливо зазначених у законі. Отже, принциповою підставою для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які беруть участь у спільній злочинній діяльності, було вчинення конкретного матеріального складу злочину.

У пострадянському кримінальному законодавстві із-за політичних міркувань, довгий час фактично не визнавалось існування банди, організованих та професійних форм злочинності. Законодавство України радянського періоду організовану злочинність у правовому полі не розглядало. Лише у Загальній частині Кримінального кодексу Української РСР 1960 року йшла мова про можливість вчинення злочину організованою групою. Це вважалося обставиною, що обтяжувала відповідальність (п. 2 ст. 41 КК України). Однак ані в кримінальному кодексі, ані в постановах Пленуму Верховного суду Української РСР, це поняття не розкривалося, хоча в дійсності саме організовані угруповання загальнокримінального та економічного характеру правоохоронні органи фактично викривали вже на тому історичному етапі. Уперше наявність організованої злочинності в СРСР на державному рівні було визнано в рішенні Колегії МВС СРСР у листопаді 1985 року. З цього часу правоохоронні органи України, як і інших союзних республік, відокремили цей напрям боротьби зі злочинністю в самостійний, забезпечуючи його відповідними організаційними та структурно-функціональними рішеннями. Водночас активізація протидії організованій злочинності багато років здійснювалась без належного правового забезпечення. Організаційно-тактичні оцінки нового на той час для України кримінально-правового явища, здійснювалися здебільшого на оперативно-розшуковому та кримінологічному рівні. Фундаментальною основою успішної протидії суспільства організованій злочинності, безсумнівно, є належний рівень правового регулювання цього процесу. Тому з появою феномена організованої злочинності вченими й практикою відразу ж були поставлені питання про прийняття додаткових законодавчих і правових актів, оскільки чинне законодавство України на той час виявилось неадекватним розмірам і темпам розвитку організованої злочинності.

Створення та існування злочинної організації уперше криміналізовано у КК України 2001 року. Так, відповідно до ч. 1 ст. 255 КК України цей вид злочину складає створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, учинених такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. В той же час, враховуючи певні складнощі щодо оперативно-розшукового документування та фіксування доказів такої діяльності, законодавець вимушений був прийняти пільгові статті, зокрема частиною 2 ст. 255 КК України передбачено, що звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю, що за свідченням практичних працівників підрозділів досудового розслідування й оперативних підрозділів було доречно, чим підвищена ефективність протидії організованій злочинності, зокрема оперативно-розшуковими заходами [4].

Оскільки ст. 255 КК України розміщена в Розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», то родовим об'єктом даного злочину є громадська (суспільна) безпека, тобто стан захищеності суспільства, зокрема таких його цінностей, як життя і здоров'я людей, власності, навколишнього середовища, нормальної діяльності підприємств, установ і організацій від загальнонебезпечних дій. В той же час, за визначенням В.Ю. Нікіфорова, злочинні організації створюються з метою вчинення злочинів, унаслідок чого вони становлять потенційну загрозу для найрізноманітніших правоохоронюваних інтересів: життя людини, здоров'я, власності тощо. Оскільки даний злочин може бути вчинений у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, зачіпає його глибинні інтереси у сфері забезпечення безпеки і нормальних умов існування та пов'язаний з можливістю заподіяння тяжкої та особливо тяжкої шкоди значному колу юридичних і фізичних осіб [5, с. 185-189]. За, безпосереднім об'єктом даного злочину це суспільні відносини, що забезпечують основи громадської (суспільної) безпеки та її складових щодо безпеки життя, здоров'я, тілесної недоторканності, гідності й інших прав і свобод людини та громадянина. Щодо визначення оперативно-розшукового поняття щодо організованої злочинності, то його перша спроба здійснилася з прийняттям 30 червня 1993 року Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який зокрема сформулював поняття організованої злочинності, закріпив систему органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, визначив їх компетенцію, заходи щодо забезпечення боротьби з організованою злочинністю, взаємодії державних органів у зазначеній сфері, інформаційного, фінансового, матеріально-технічного та науково-дослідного забезпечення, гарантії прав громадян та юридичних осіб під час здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю та ряд інших важливих питань [6].

В свою чергу одним із перших підзаконних актів було прийняття Указу Президента України від 21 липня 1994 року № 396/94 «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» яким зокрема, було передбачено: систематичне здійснення скоординованих заходів, спрямованих на рішуче посилення боротьби з організованою злочинністю, бандитизмом, корупцією, іншими тяжкими злочинами; звернення особливої уваги на знешкодження озброєних злочинних угруповань, що використовують вибухові

речовини та пристрої, тероризують населення; проведення спеціальних операцій щодо боротьби з бандитизмом, рекетом, захопленням заручників та іншими тяжкими злочинами. Окрім зазначених заходів у ньому, виходячи з необхідності вжиття невідкладних радикальних заходів з цих питань, було надано надзвичайні повноваження ОВС та Службі безпеки України щодо застосування з санкції прокурора запобіжного затримання на строк до тридцяти діб осіб, стосовно яких є достовірні дані про їх співучасть у готуванні або вчиненні досліджених видів злочину, бандитизму, терористичних актів, вимагання, а також інших тяжких і особливо тяжких злочинів, що дозволяло у цей період проводити відповідні оперативно-розшукові заходи. Виходячи з важливості питань протидії організованій злочинності, Президентом України було підтримано ініціативу Генеральної Прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України щодо створення ними в установленому законодавством порядку спільних слідчо-оперативних груп із розслідування особливо складних злочинів проти особи, у сфері економіки, зокрема в кредитно-фінансовій та банківській системах, у сфері зовнішньоекономічної діяльності, торгівлі, на транспорті, а також учинених посадовими особами злочинів у складі організованих груп та організацій [7]. Водночас, прийняття 30 липня 1993 року Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» не внесло повну ясність в кримінально-правове визначення організованої злочинності, оскільки цей закон здебільшого встановлював організаційно-технічні заходи протидії організованої злочинності, а визначення ознак та видів організованих злочинів із завдань кримінального законодавства не вбачалося. У наукових колах того періоду точилися дискусії про те, чи існує взагалі організована злочинність, чи це є самостійним кримінальним правовим явищем, чи вона тільки частина різновиду загальної злочинності? У розвиток актуальних проблем протидії організованій злочинності та корупції був прийнятий Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року, який виявився неефективним і не став перешкодою глибокому проникненню корупції в усі ешелони влади та суспільство. Новим законодавством України про боротьбу з корупцією внесено зміни до Кримінального кодексу України, згідно з якими з 1 січня 2010 року три складі корупційних злочинів віднесено до категорії організованих, що зміцнює правові основи протидії корупції [8].

Практика протидії організованій злочинності, що склалася на певному етапі розвитку країни, у повній мірі не відповідає Конституції України згідно з якою в Україні кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, установлених законом [9]. Право на свободу і особисту недоторканність є не тільки найбільш важливим благом, а й невід'ємною умовою всебічного розвитку особистості як громадянина демократичного суспільства. Положення Конституції України цілком узгоджується зі ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і ст. 3 Загальної декларації прав людини [10]. Саме в КК України 2001 року вперше у національному законодавстві була передбачена кримінальна відповідальність за організовану злочинну діяльність і почалися послідовні наукові дослідження цього нового кримінально-правового явища. У статтях 28, 29, 30 Загальної частини КК України було закріплено основні положення інституту співучасті в новому його розумінні щодо організованої злочинності. У частині 3 ст. 28 КК України надано поняття організованої групи, а в ч. 4 цієї ж статті поняття злочинної організації. В той же час, у 2008 році був прийнятий закон про внесення змін до вказаних статей Загальної частини КК України, згідно з якими склад організованої групи складається із 3-х і

більше осіб (замість 2-х), а злочинної організації із 5-ти та більше осіб (замість 3-х) [11]. Однак, вказані зміни визвали неоднозначне відношення до них як з боку науковців, так і з боку працівників практичних підрозділів ОВС, які на нашу думку, оцінюють внесення указаних змін до КК України, як лобювання «інтересів» особами, що мають відношення до організованої злочинності.

Висновок. Генезис досліджених питань має великі історичні корені які йдуть від російського Укладення про покарання кримінальні й виправні 1845 року, Кримінального кодексу від 25.03. 1905 року, КПК України 1960 року та сучасного національного законодавства. Прийняття проаналізованих законів, зокрема останнього десятиріччя, це безумовний крок уперед національного законодавства. Для організації ефективної протидії організованій злочинності, крім з'ясування її кримінологічної та криміналістичної природи, насамперед, необхідна адекватна редакція закону. Правові норми про організовану злочинність, зазначені в ст. ст. 28, 29, 30 Загальної частини КК України, в цілому відповідають цим вимогам. Щодо Особливої частини КК України, то вперше в законотворчій практиці України законодавець керувався двома принциповими підходами правової регламентації боротьби з організованою злочинністю. Перший встановлення і закріплення кримінальної відповідальності за злочини з конститутивними ознаками і визначення поняття організованості, і другий закріплення в низці складів злочинів, що передбачено КК України, кваліфікованої ознаки «вчинено організованою групою» і встановлення підвищеної кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів. Однак і після прийняття нового Кримінального кодексу України 2001 року залишилися багато дискусійних та таких, що потребують подальшого удосконалення питань кримінально-правового забезпечення протидії організованій злочинності, що активно дискутуються науковцями та викликають певні ускладнення у практиці право-застосування. В той же час підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нуруллаєв І.С.О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією: монографія. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 160 с.
2. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О.М. Бандурка. – Харків: Золота миля, 2012. – 620 с.
3. Гришко А.Я. Организованная преступность по уголовному законодательству России дооктябрьского (1917 г.) периода // Наркотизм и организованная преступность. – Смоленск, 1999. – С. 21.
4. Кримінальний кодекс України. Станом на 9 вересня 2013 року / упоряд. В.І. Тютюгін. – Х.: Право, 2013. – 232 с.
5. Нікіфоров В.Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «Створення злочинної організації». Проблеми теорії та практики // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 185-189. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07nvjttp.pdf>
6. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
7. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 21 липня 1994 року № 396/94. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>
8. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – № 34. – Ст. 266.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. — К.: Укр. Правнича Фундація.; Право, 1995. — 40 с. — (Сер. «Міжнародні документи ООН з прав людини»); Загальна декларація прав людини. — К.: Укр. Правнича Фундація.; Право, 1995. — 12 с. — (Сер. «Міжнародні документи ООН з прав людини»).

11. Закон України від 15.04. 2008 року № 270- УІ «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексу України щодо гуманізації кримінальної відповідальності».

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11 червня 2009 року № 1508 — VI // Відомості Верховної Ради України. — № 46. — Ст. 699.

УДК 343.85 : 343.3 : 343.341(477)

Клюс В. В., к.ю.н., доцент, ст. викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності Донецького юридичного інституту МВС України

Деякі аспекти організації оперативного (ініціативного) пошуку при протидії злочинності на релігійному ґрунті

У статті розглянуто особливості проведення оперативного (ініціативного) пошуку при протидії злочинам, які скоєні на релігійному ґрунті. Висвітлені основні ознаки злочинних проявів за якими здійснюється оперативне розпізнання та які сприяють виявленню та попередженню злочинів, скоєних на релігійному ґрунті.

Ключові слова: оперативний (ініціативний) пошук, злочини на релігійному ґрунті, оперативне розпізнання, форми оперативно-розшукової діяльності.

В статье рассмотрены особенности проведения оперативного (инициативного) поиска при противодействии преступлениям, которые совершены на религиозной почве. Освещены основные признаки преступных проявлений по которым осуществляется оперативное распознавание и которые способствуют выявлению и предупреждению преступлений, совершенных на религиозной почве.

Ключевые слова: оперативный (инициативный) поиск, преступления на религиозной почве, оперативное распознавание, формы оперативно-разыскной деятельности.

In the article the features of leadthrough of operative (initiative) search are considered at counteraction crimes which are accomplished on religious soil. The basic signs of criminal displays are lighted up after which operative recognition is carried out and which are instrumental in an exposure and warning of crimes, accomplished on religious soil.

Keywords: operative (initiative) search, crimes on religious soil, operative recognition, forms of operative-rozshukovoy activity.

Актуальною проблемою сьогодення є активізація релігійно-екстремістських проявів які несуть загрозу національній безпеці України. Для України одним із базових завдань має стати попередження поширення ідей екстремізму та здійснення екстремістської діяльності на релігійному підґрунті, а також реальна боротьба із екстремістською діяльністю на релігійному підґрунті. Така діяльність нерідко фінансується та скеровується транснаціональною організованою злочинністю, з метою дестабілізації